

Terry Cook, *Arhivistika i postmodernizam: nove formulacije za stare koncepte*, u *Archival Science*, 1/2000, str. 3–24. (interpretacija članka)

U navedenom članku kanadski arhivist Terry Cook problematizira utjecaj postmoderne na arhivistiku i njezine temeljne principe tvrdeći da postmoderno i kompjutorizirano doba u kojem živimo nagoni na ponovno promišljanje arhivističke teorije i prakse čija su pravila velikim dijelom proizvod pozitivizma 19. st. ili još ranije diplomatike. Autor drži da su promjene u naravi društva i načina na koji se danas stvaraju, pohranjuju, pretražuju i valoriziraju različiti zapisi (informacija) tako temeljite da ne traže više samo prilagodbu temeljnih arhivističkih principa novim medijima i tehnikama, nego i promjenu same disciplinarnog paradigme, tj. promjenu njezina teorijskog interpretativnog okvira i na njemu bazirane praktične metodologije. Potreba za promjenom znanstvene paradigme, prema Thomasu Kuhnu (*Struktura znanstvene revolucije*, 1962), nastupa uvijek kad odgovori na istraživačka pitanja više ne objašnjavaju promatrane fenomene ili kad praktična metodologija temeljena na teoriji u takvim promatranjima više ne zadovoljava.

Suvremena se arhivistika odvija u postmodernom svijetu čije "misaono stanje" posredno i neposredno utječe na njezinu teoriju i same arhive. Posredno – kroz utjecaj koji postmodernističke teorijske rasprave imaju na većinu danas egzistirajućih znanstvenih i umjetničkih područja od povijesti i literature do psihoanalize, antropologije, fotografije i filma i neposredno – kroz problematiziranje same naravi povijesnih i drugih tekstova, njihovu istinitost, sadržaj, skrivena značenja i kontekst u kojem su nastali. Mnogi se, tako, postmoderni pisci i komentatori, da spomenemo samo jednog od najvećih modernih mislilaca Jacquesa Derridaa i njegovo djelo *Archive Fever* (1995), zanimaju za arhive, njihovu ulogu u formiranju službenih i ozakonjenih memorija država i društava i preživljavanju i zaštiti cjelokupnoga naslijeđa zapisa informacija koje čuvaju i pripremaju za uporabu.

Glede postmodernizma, autor napominje kako postoje problemi oko njegova definiranja. Kada govorimo o postmodernizmu, govorimo o povijesnom razdoblju započetom 1960-ih čiji su duh, postulati, vrijednosti, metode, tj. način na koji promatra i opisuje svijet i način na koji se taj svijet odražava u njegovoj teoriji, riječju paradigma, vrlo različiti od vremena moderne koje mu je prethodilo.

Na području filozofije i društvenih znanosti postmodernizam označava kraj velikih pripovijesti (metapripovijesti) o univerzalnim, apsolutnim ili krajnjim istinama koje su se rabile za legitimiziranje političkih ili znanstvenih projekata. Posebno se to odnosi na velike pripovijesti o "oslobađanju čovječanstva" i "društvenom napretku" kao velikim i samolegitimnim prosvjetiteljskim mitovima. Postmodernizam duboko sumnja u sve metapripovijesti, u mogućnost spoznatljivosti svijeta kakav on doista jest, u mogućnost njegova realnog opisa jer, prema Derridaovim lingvističkim promišljanjima, jezik kojim ga opisujemo nije njegovo ogledalo i nema izvora u strukturi realiteta kojoj se obraća.

Postmodernizam tako odbacuje pojam univerzalne istine ili objektivnoga znanja proistekla iz primjene racionalističkih znanstvenih principa i metoda. On odbacuje također i klasičnu kritiku teksta. Umjesto nje, postmodernistička "dekonstrukcija" teksta pronalazi u njemu skrivena značenja, "raslojava" njegove slojeve, njegove nelogičnosti i otkriva u njegovoj pozadini odnose moći koji su ga oblikovali. Činjenice u tekstu ne mogu biti odijeljene od njihovih sadašnjih i prošlih interpretacija, izvještaji o zbilji uvijek su oblikovani, reprezentirani i za neku svrhu

konstruirani. Nijedan tekst nije nedužni nusproizvod neke akcije, nego prije svjesno konstruirani proizvod. Autor ovdje navodi riječi Jacquesa Le Goffa, francuskoga povjesničara o dokumentu koji nije "objektivan, nerafiniran i nedužan materijal", već materijal koji uvijek izražava neku prošlu ili sadašnju društvenu moć. Dokumentarno će nam naslijede govoriti tako i o kontekstu u kojem je nastajalo, o silama koje su, kontrolirajući njegovo stvaranje, stjecale i kontrolu nad poviješću pa tako i nad budućnošću. Feminističke će stručnjakinje npr., uvjerljivo demonstrirati da je takva moć prvih dokumenata i arhiva nemilosrdno i namjerno patrijarhalna i da mnogi primjeri potvrđuju da skupljanje arhivalija, njihovo probiranje i uništavanje, dakle rekonstrukcija, nije učinjena u svrhu očuvanja najboljih svjedočanstva o pravnim ili poslovnim transakcijama, nego da bi služila povijesnoj, sakralno-simboličkoj svrsi slavljenja i veličanja ljudi i događaja, ali samo onih koji su, u kontekstu svoga vremena, bili procijenjeni da su vrijedni toga slavljenja. Ali tko je vrijedan i zašto? Što je vrijednost i što se događa kad se vrijednosti mijenjaju kroz vrijeme ?

Ukratko, postmodernistička misao drži da je zapis neke informacije samo lažni odraz činjenica koje su se dogodile ili se događaju. Prošlost jest jednom postojala ali je naše znanje o njoj semiotički preneseno, konstruirano. Pozitivistički model utemeljen na mogućnosti znanstvenog uskrsnuća činjenica tako je potpuno diskreditiran. Iz ovoga bi se moglo zaključiti da je postmodernizam antitetičan arhivistici no to ne mora biti nužnost. Bit će potrebna, međutim, nova vrsta arhivistike, ili nova paradigma, da bi se to dvoje našlo u sretnome braku. Ali prije se toga mora definirati što je to uopće arhivistika–znanost/disciplina ili jednostavno umješnost/vještina u manipuliranju dokumentarnim naslijedom.

Dok su američki i australski arhivisti skloni govoriti o "arhivskoj teoriji" tj. o teoriji sređivanja i deskripcije arhiva u smislu zaštite njihova podrijetla ili integriteta, njihovi europski kolege češće svoju struku promišljaju kao znanost, disciplinu koja uključuje sve profesionalno znanje koje se odnosi se na arhive: arhivsku teoriju, arhivsku historiju, arhivsku strategiju, arhivsku metodologiju, diplomatiku i neke aspekte upravljanja zapisima. Tako npr. talijanski arhivist Oddo Bucci (u članku *The Evolution of Archival Science and its Teaching at the University of Macerata*, objavljenom u *Archival science on the Threshold of the Year 2000*, 18, 34-35) razlikuje "arhivsko znanje" i "arhivsku znanost". Arhivsko je znanje za njega "artikulirana forma dnevne prakse za različita vremena, mjesta, upotrebu, medije i vrijednosti arhiva", dok je arhivska znanost "konceptualna i sistematička konstrukcija arhivskog znanja u disciplinarni integritet". U izvršavanju svoje zadaće teoretskog elaboriranja, arhivska znanost radi na kanaliziranju, strukturiranju, sustavnom organiziranju i ustanovljavanju reda u arhivskom znanju. Potrebno je da se arhivsko znanje stalno transformira u znanost, isto kao što je potrebno za arhivsku znanost da elaborira arhivsko znanje u svojem okviru. To znači da arhivistika niti nije univerzalna niti nepromjenjiva znanost kakvom je vidi tradicionalno mišljenje, koje je definira kao deskriptivnu disciplinu na koju se primjenjuju imperativi pozitivističke historiografije usmjereni na skupljanje činjenica prije nego prikazivanje koncepata, dakle ideja i pristupa. Socijalne promjene kojih smo svjedoci podrivaju običaje i norme vođenja zapisa i prekidaju s principima koji su dugo vladali procesima kreacije, prijenosa, zaštite i iskorištavanja arhivalija. Arhivska se praksa radikalno inovirala i ta je inovacija postala inkompatibilna s tradicionalnom arhivskom teorijom. Nužno je, zbog toga, da arhivistika izađe iz svoje izolacije i otvori se društvu tj. da promatra kreiranje i manipuliranje spisa u njihovu socijalnom, organizacionom i funkcionalnom kontekstu.

Takvom promišljanju arhivistike suprotno je npr. ono kanadske arhivistkinje europskog porijekla Luciane Duranti (*Diplomatics: New Uses for an Old Science*, Archivaria, 28, 1989) za koju je arhivistička znanost korpus znanja o prirodi i karakteristikama arhiva i arhivskoga posla, sustavno organiziranoga u teoriju, metodologiju i praksu. Arhivistika se ne zanima, kao diplomatika, za individualne dokumente, nego za serije i fondove i može se poistovjetiti s poviješću administracije i njezine dokumentacije s poviješću prava. Njezini principi i koncepti univerzalno su vrijedni i unose objektivnost u istraživanje dokumentarnoga konteksta, pronalazeći svoju vjerodostojnost u unutrašnjoj logici i konzistenciji prije nego u povijesnom, legalnom ili kulturnom kontekstu. Arhivska je znanost samoodnoseći sustav, nezavisan od utjecaja političkih, pravnih ili kulturnih koncepcija.

Ideje o univerzalnosti, logičkoj autonomiji, interiorizaciji i antihistoricizmu suprotne su postmodernom shvaćanju znanosti koje, prema Popperu i Kuhnu, čak i prirodnim znanostima odriče objektivnost, neutralnost, nepristranost, autonomiju i univerzalnost po kojima bi se mnogi arhivisti još uvijek htjeli ravnati. Misli se naime da svaka znanost, izborom svojih projekata, metoda, obrazovnih kriterija, standarda prihvaćanja i razloga isključivosti reflektira ne samo tekuće potrebe i interese, nego i dublje socijalne, rodne, lingvističke, ideološke, političke, ekonomske i emocionalne uzorke i borbe oko moći. Kao primjer autor navodi nalaz J. B. Harlya iz njegova članka: *De-constructing the Map*, (*Cartographica* 26, Ljeto 1989., 1–20) u kojem je pokazano kako je i kartografija manje znanstvena nego se pretpostavlja, odnosno kako i jedna zemljovidna karta ne reflektira samo Zemljinu površinu, nego i funkcionalne sklonosti onoga tko je sponzorirao njezinu izradu, tj. za čije je potrebe napravljena. I iza kartografije, kao i iza drugih znanosti, postoji dakle nekakav socijalni kontekst.

Druga je slaba strana toga tradicionalnog poimanja znanosti što ono želi, radi povećavanja znanstvene legitimacije tzv. društvenih (po nekima pseudo) znanosti (kao što su, uz arhivistiku i psihologija, sociologija, menadžment, bibliotekarstvo i sl.), primijeniti na njih istraživačke metode i logičke analize prirodnih znanosti, što niti je primjereno niti služi pravoj svrsi. (Valja reći da se to često radi i iz potrebe da se za te nove profesije osvoji status, ugled, moć i značajke koje su nekada imale kemija, biologija, fizika, matematika itd.). Jer, dok dva atoma vodika i jedan atom kisika uvijek i svugdje daju jednu molekulu vode, evidencija iste pravne transakcije u dvije različite države je različita. Ako bi se dakle arhivistika ugledala na prirodne znanosti i njihove objektivne univerzalne zakonitosti, to bi jednoj socijalnoj aktivnosti, kao što je skupljanje dokumentarnoga naslijeđa, oduzelo ljudske, povijesne i idiosinkretičke dimenzije koje su u njoj nerazdruživo povezane.

No, ne samo da su postmodernistički uvidi pridonijeli drukčijem poimanju znanosti općenito, pa tako i potrebi preformulacije glavnih arhivističkih pravila, oni su također pridonijeli i drukčijim poimanjima same institucije arhiva i njihove svrhe. Prvotni *raison d'être* arhiva, juridičko-administrativni, koji odražava državnu hijerarhijsku strukturu i organizacijsku kulturu i služi državi, mijenja se prema onome više sociokulturnom, društvenom i javnom. Arhivi su sada, prema riječima nizozemskog arhivista Erica Ketelaara, "od ljudi i za ljude" (*Archives of the people, By the People, For the People*, South Africa Archives Journal 34, 1992). Uz njihovu ulogu čuvara dokumenata koji štite privatna prava pojedinaca i odražavaju odgovornost i administrativni kontinuitet vlada, svrha im je pružiti građanima i osjećaj identiteta i lokalne pripadnosti, sudjelovati u oblikovanju njihove osobne i kolektivne memorije. U tom smislu, archive je potrebno voditi među ljude i ljude

poticati da dolaze u arhive. Ta druga uloga arhiva mijenja i orijentacije arhivista i arhivistkinja u njihovu vrednovanju arhivalija tj. dokumentarnoga naslijeđa i u ostalim aktivnostima koje mu slijede, a ponajprije opisivanja, kategoriziranja i sistematiziranja informacija.

Autor članka dijeli mišljenje onih pisaca koji drže da arhivistika mora gledati svoje disciplinarnе ideje, strategije i metodologije kao koncepte koji se stalno razvijaju, mijenjaju i prilagođuju radikalnim promjenama prirode zapisa, struktura koje ih kreiraju, organizacijske i radne kulture, socijalnih i institucionalnih funkcija, individualnih i osobnih sklonosti za čuvanje zapisa i širim kulturnim, filozofskim, političkim, zakonodavnim, tehnološkim društvenim trendovima.

Arhivisti bi trebali biti sposobni istražiti, prepoznati i artikulirati sve te radikalne promjene u društvu i konceptualno obrađivati njihov utjecaj na arhivsku teoriju, metodologiju i praksu. Ili drugim riječima, oni bi trebali usmjeriti svoju pažnju ili teorijski diskurs s proizvoda nekoga procesa prema samom procesu, od strukture prema funkciji, od zapisa do konteksta u kojem on nastaje, od "prirodnog" ostatka ili pasivnoga nusproizvoda administrativne aktivnosti do svjesno konstruirane i aktivno posredovane arhivalizacije socijalne memorije.

Druga velika promjena s kojom se arhivistika mora suočiti jest promjena načina čuvanja zapisa. U svijetu velikih, otvorenih serija zapisa, brzo mijenjajućih i kompleksnih organizacija koje ih stvaraju, u svijetu elektroničkih prolaznih i virtualnih dokumenata, višenamjenskih baza podataka i međuinstitucionalnih veza, tradicionalni način čuvanja zapisa više neće biti moguć. Jer, ako se jednom ti zapisi i nađu u arhivima, brzo će postajati nečitljivi i nepojmljivi zbog prirode nosača na kojem su zabilježeni i zahtijevat će uvijek ponovno kopiranje i rekonfiguriranje svoje strukture i funkcionalnosti u novi softver. Fizički medij na čije je čuvanje, skladištenje, restauraciju i upotrebu arhivistika bila tradicionalno fokusirana, postaje s elektroničkim zapisom gotovo potpuno irelevantan u vremenskom okviru desetljeća i stoljeća jer će zapisi sami biti preneseni prije nego propadnu mediji na kojima su uskladišteni.

Što bi dakle ukratko, u svjetlu svega rečenog, trebalo činiti novu arhivističku istraživačku paradigmu? Ponajprije, to je dakle promjena predmeta njezina interesa: od analize karakteristika i svojstava individualnih dokumenata ili serija zapisa, prema analizi funkcija, procesa i transakcija koje su dovele /uzrokovale/ do stvaranja dokumenata.

Zapisi za nju nisu više statički fizički objekti nego dinamički virtualni koncepti, aktivna sredstva u formiranju ljudske i organizacijske memorije, a funkcionalne analize procesa u kojima se oni stvaraju i takve interpretacije konteksta kreacije, omogućit će nam razumijevanje integriteta fondova i svrhe koju su oni originalno imali. Nova je paradigma dakle nova arhivistika – funkcionalna, virtualna, postmoderna protivno onoj deskriptivnoj, pozitivističkoj, fizičkoj i modernoj.

Kako bi se ta nova definicija svrhe arhivistike odrazila konkretno na njezine temeljne principe?

Princip provenijencije napušta vezanja zapisa za njegovo jedinstveno mjesto nastanka u tradicionalnoj hijerarhijskoj organizacionoj strukturi i promatra zapis kao virtualni i elastični koncept koji reflektira one funkcije i procese kreatora koji su doveli do njegova stvaranja unutar i izvan organizacije koja se stalno razvija u međuodnosu s uvijek mijenjajućom klijentelom. Takav zapis također reflektira

različite organizacijske, menadžerske kulture i konvencije rada te ljudske interakcije u umreženim i često kratkotrajnim organizacijama.

Princip prvobitnoga reda mijenja se od održavanja inicijalnoga fizičkog postavljanja zabilježenih proizvoda u registru ili klasifikacijskom sustavu prema konceptualnoj intervenciji softvera, gdje su komadi zapisa smješteni slučajno, bez fizičkoga značenja, kombinirani intelektualno ili funkcionalno na različite načine, u različite svrhe, u različita vremena i mjesta, u raznolikim tipovima redova, za različite korisnike. Jedinstveni "komad" informacije može biti višestruko poredan da bi reflektirao različite upotrebe za različite korisnike.

Zapisi s njihovim komponentama – strukturom, sadržajem i kontekstom koji su se tradicionalno nalazili na jedinstvenom fizičkom mediju, bilo da je riječ o pergamentu, papiru ili filmu, sad su rastavljeni u odvojenim spremištima podataka i vjerojatno različitim softverskim programima. Oni se mijenjaju od nečega što je bilo fizički objekt, prema nečemu što je konceptualni data-objekt, kontroliran s metapodacima koji virtualno kombiniraju sadržaj, kontekst i strukturu da bi svjedočili o nekoj stvaraočevoj aktivnosti ili funkciji. Osim toga, kako se kontekst zapisa i njegova upotreba mijenjaju kroz vrijeme tako se mijenjaju i metapodaci. Zapis i njegov kontekst kontinuirano se obnavljaju, oni dakle nisu više fiksni nego dinamični, aktivni agenti sa stalnom ulogom u životima individua, organizacija i društva.

I pojam se arhivskoga fonda slično mijenja od nečega što reflektira samo statički fizički red, utemeljen na pravilima proisteklim iz transfera, sređivanja ili akumulacije grupa zapisa, do virtualne realnosti odnosa koji reflektira dinamičko višestruko kreatorstvo i višestruko autorstvo.

I sređivanje i opis će se prema tome manje koncentrirati na fizičke jedinice i grupe zapisa, što za elektroničke medije ionako ne znači ništa, i usredotočiti se, umjesto toga, na kontekstualno razumijevanje višestrukih međusobnih relacija i okruženja u kojem je zapis nastao. Također, buduće će sređivanje uključivat i inkorporiranje sustava dokumentacije i funkcionalnih metapodataka kreatora zapisa u arhivske deskriptivne alate.

Vrednovanje zapisa nastavit će se mijenjati od procjene istraživačke vrijednosti zapisa prema makroprocjenjivačkoj analizi kreatorovih socijalnih funkcija, programa, aktivnosti i odnosa građana s njime te će uključivat odabiranje onih zapisa koji na najbolji način oslikavaju te funkcije za kontinuirano čuvanje i pristup/uporabu. U tom će se procesu valorizacije arhivisti voditi podjednako socijalnom ulogom i pozicijom stvaratelja kao i sadržajem samih zapisana.

I pojam zaštite izgubiti će sadržaj koji je do sada imao – očuvanje, konzerviranje ili restauraciju fizičkoga medija koji je nosio zapis. Umjesto toga, zaštita će se sastojati od kontinuirane migracije zapisa ili oponašanja koncepata ili unutrašnjih odnosa koji sad definiraju virtualne zapise i virtualne fondove u nove softverske programe.

I definicije će se arhiva kao institucija, u skladu s gore navedenim promjenama okruženja i naravi zapisa koje će "pohranjivati", postepeno mijenjati. Arhivi će sve više postajati virtualni "arhivi bez zidova" egzistirajući na Internetu koji će ogromnom broju korisnika omogućiti lak i brz pristup "fondovima" – tisućama međusobno povezanih sustava za vođenje i pretraživanje zapisa, metazapisa i baza.

Svoj članak autor završava tvrdnjom da bi postmodernističke znanstvene devize za analiziranje i razumijevanje svekolikih društvenih aktivnosti – proces prije nego proizvod, postajanje prije nego bivstvo, dinamičko prije statičkog, kontekst prije nego tekst, refleksije specifičnoga mjesta i vremena prije nego traganje za apsolutnim istinama – trebale postati i kraljice arhivistike 21. st. i temelj njihove nove paradigme.

Mirjana Cupek Hamill